

LITUANISTINIS SAJŪDIS XIX AMŽIAUS PRADŽIOJE

IV. TAUTOTYRA

[...]

Tuo matome, kaip besikuriąs tautotyros mokslas veikė ir Lietuvą, čia jis, tiesa, tik vėliau gavo pilnai pasireikšti: pirmasis mūsų tikras etnografas bus buvęs L. Jucevičius (1813–1846). Betgi jau daug anksčiau susidomėta viena liaudies gyvenimo ir kūrybos dalimi, būtent liaudies daina. Ir apskritai Europoje į dainas buvo anksčiau atkreiptas dėmesys, nes šiuo atveju veikė ir grynai literatūriniai motyvai.

Kaip žinome, klasinė, ar pseudoklasinė, literatūra buvo paniekinusi liaudies kūrybą. Juk pseudoklasinė poezija buvo visų pirma dvaro, aristokratinė poezija, kurios vienas iš svarbiausių reikalavimų buvo vadinamasis geras skonis. Tai buvo par excellence* saloninė kūryba. Be to, tai dar buvo, pasakytume, mokytų žmonių kūryba. Antras pagrindinis jos principas – sveikas protas. Tai kiaurai racionalistinė poezija. Joje vyravo refleksija, ir ji daugiau kalbėjo protui kaip širdžiai. Su proto pagalba buvo nustatyti absoliutieji poezijos grožio idealai ir iš jų išvestos taisyklės taisyklėlės, kurių turėjo laikytis poetas. Tiesa, buvo skelbiama, kad poeto talentas esąs įgimtas, bet praktikoje poezijos taisyklės tapo svarbesnis dalykas. Suprantama, kad liaudies kūryboje negalėjo būti rasta nei tų tariamai būtinų poezijos taisyklių (žanrų griežto išskyrimo, stiliaus kilnumo, antikinės mitologijos ir t. t.), nei saloninio galantiškumo bei grakštumo, nei formos išdailinimo, nei racionalisto filosofo refleksijų ar saloninio žmogaus sąmojo, nei pagaliau savo vaizduotės ir jausmų valdymo pagal gero skonio reikalavimus. Taigi ir pati liaudis, ir jos kūryba atrodė vulgari, neskoninga, neverta dėmesio. Antai vokiečių racionalizmo šulas F. Nicolai (1733–1811) piktinasi, kad jaunoji karta neraustanti, pamėgdžiodama liaudies dainas, tarytum būtų koks nuopelnas būti tokiam sąmojingam kaip koks amatininko bernas¹. Panašiai ir Vilniuje buvęs universiteto rektorius J. Sniadeckis piktinasi (*Dziennik Wileński*, 1819), kad jaunieji lenkų romantizmo pionieriai savo poezijoje rašą apie laumes ir jų burtus, apie įvairius vaiduoklius ir t. t.; juk „visos bobos gerai žino apie tas grožybes ir iš jų juokiasi“; argi tos nesąmonės ir plepalai, iš tamsybės ir prietarų amžių iškelti, gali dominti išlavintus žmones?² Kai A. Schlegelis (Šlegelis) patetiškai šaukė, kad kiekvienas vokiečių turįs atmintinai mokėti Nibelungų giesmę kaip graikas – Homero poemą, tai Friedrichas Didysis, pamėgęs prancūzų pseudoklasinę poeziją ir pats rašinėjęs tokias eiles, rašė Nibelungų giesmės leidėjui, kad tokio veikalo neverta esą užmaršties bekelti³.

Vis dėlto liaudies daina pamažu buvo iškelta ir išaukštinta. Dar XVI a. žinomas prancūzas Montaigne (Montenis) gėrėjosi brazilų dainomis ir lygino jas su gaskoniškėmis. Liaudies daina savo grožiu prilygstanti tobulai meno poezijai (*la poésie populaire et purement naturelle a des naïvetés et des graces, par où elle se compare à la principale beauté de la poésie parfaite selon l'art*)⁴. Šiuos žodžius Herderis

* *Par excellence* (pranc.) – ypatingai, labiausiai; tikrų tikriausia(s); tikrąja to žodžio reikšme. (Red.)

¹ Lohre, *Von Percy zum Wunderhorn*. Beiträge zur Geschichte der Volksliedforschung in Deutschland [Palaestra. Untersuchungen und Texte aus der deutschen und englischen Philologie XXII. Berlin 1902], p. 70.

² Chmielowski, P. *Dzieje krytyki literackiej w Polsce*, Warszawa 1902, p. 143.

³ Rawita-Gawróński, F. *Chodakowski*, p. 102.

⁴ Kircher, E. *Volkslied und Volkspoesie in der Sturm- und Drangzeit* [Zeitschrift für deutsche Wortforschung 1903 IV], p. 4.

vėliau citavo savo dainų rinkinio prakalboje, tačiau savo laiku tie Montaigne žodžiai nuskambėjo be atgarsio.

Liaudies daina bene pirmiausiai imta vertinti Anglijoje⁵. Čia XVII a. niūrus puritonizmas* kovojo su liaudies poezija kaip su velnio pramone. Dar didesnis jos priešas buvo prancūzų ir italų poezijos sekimo mada. Senosios baladės, kurias Cromwellis (Kromvelis) 1648 m. uždraudė spausdinti, buvo išstumtos, betgi nepamirštos ir kartkartėmis buvo nurašinėjamos. XVIII a. (Addisonas 1711 ir kt.) jos vėl susilaukė savo poetinės vertės pripažinimo. Ypač išgarsėjo (ne tik Anglijoje) vyskupo T. Percy'o (Persi) senųjų baladžių rinkinys (1765). Antai Vokietijoje jis tapo ištisą dešimtmetį nekonkuruojama liaudies poezijos knyga (*das konkurrenzlose Handbuch der Volkspoesie*)⁶. Dar labiau išgarsėjo tuo metu pasirodžiusi drąsi J. Macphersono (Makpersono) literatūrinė falsifikacija – legendinio III a. škotų bardo Ossiano giesmės. Žuvusios didžios senovės vaizdai, švelnios melancholijos persunkti, romantiškai niūrūs peizažai, weltschmerz'inės mintys, jausmų analizė su nemaža sentimentalumo doze – visa tai žavėjo jaunimą, išsiilgusį jausmingumo poezijoje. Jei Anglijoje tuoj po Ossiano giesmių pasirodymo kilo abejojimų dėl jų autentiškumo, tai daugelio (tarp jų ir Herderio) tvirtai juo tikėta. Ossianas jiems buvo tikras liaudies dainius. Suprantama, kad tai kėlė taip pat pagarbą ir meilę liaudies dainai; plg., pvz., garsųjį Herderio rašinį „Auszug aus einem Briefwechsel über Ossian und die Lieder alter Völker“ (1773).

Taip tad ir Vokietijoje XVIII a. antroje pusėje liaudies dainą ėmė labai branginti naujų poezijos kelių beiškanti jaunoji literatūra karta, sukilusi prieš vienašališką, sausą racionalizmą ir anemišką, sustingusį pseudoklasicizmą⁷. Gaivališkas, nesuvaržytas jausmas iškeliamas kaip savaiminė vertybė. Buvo mėgstama (čia ir Rousseau (Ruso) įtaka) dirbtinumo ir natūralumo (gamtos) sąvokų priešprieša. Herderis tai perkėlė ir dvasinės kūrybos sritin⁸. Senieji skaldai, Homeras, Ossianas mokėję glaudžiai susieti išgyvenimą ir žodį (*Seele und Mund*), kol pagaliau, rašo Herderis „die Kunst kam und die Natur auslöschte“. Taisyklių taisyklėlių sukaustytoji pseudoklasikinė poezija jam atrodė šalta, negyva, dirbtinė. Ir taip poezija, kuri turėtų būti audringiausia žmogaus dvasios duktė, tapusi svyruojanti, paliegusi; tokie eilėraščiai tai dažnai tik dailiai iškoreguoti mokykliniai pratimai⁹. Kas kita liaudies daina. Ji pilna gyvybės, nes jos kūrėjas, knyginių taisyklių nevaržomas, perlieja savo emociją tiesiai dainon. Antai savo sužadėtinei Herderis šiaip rašo apie E. Kleisto lapių (laplandiečių) dainos sekimą: „Nesistebėkite, kad lapių jaunuolis, kurs nei raidžių, nei mokyklos ir bemaž jokio Dievo nepažįsta, geriau dainuoja už majorą Kleistą! Nes anasai savo dainą dainavo spontaniškai, kai jis su savo elniais traukė ir jam laikas prailgo, kol jis pamatys Orros ežerą, kur jo mergina gyveno; Kleistas gi pamėgdžiojo ją iš knygos.“¹⁰ Panašiai jis rašo (liaudies dainų rinkinio pirmoje redakcijoje) apie žinomąją (iš Pil. Ruhigo) lietuvių nuotakos dainą: „Lietuvių mergina, atsisveikindama su viskuo iš savo namų ir piešdama iš akies ir širdies visą nuotakos pasaulį, yra didesnė poetė už juokingą fabrikuotoją kokios atsisveikinimo kalbos, prie kurios jo piupitras* ir niekas daugiau, kaip jo piupitras lipte prilipęs“¹¹. Čia Herderis vėl gretina gyvo, nuoširdaus jausmo poeziją su galvotine, knygine. Ta mintis buvo pagavusi ir jaunąjį Goethę (Gėtę), kuris rašė 1772

⁵ Brandl, Al. *Englische Volkspoesie* [Grundriß der germanischen Philologie hrsg. von H. Paul. II B. I Abt. Straßburg 1889].

* Puritonizmas – perdėtas dorovinių papročių griežtumas. (Red.)

⁶ Lohre, *Von Percy*, p. 1.

⁷ Plg.: Blochmann, El. *Die deutsche Volksdichtungsbewegung in Sturm und Drang und Romantik* [Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 1923 I, p. 419–452].

⁸ Kühnemann, E. *Herder*, München, 1912, p. 131.

⁹ Herder, *Auszug aus einem Briefwechsel über Ossian*, p. 105–106.

¹⁰ Haym, R. *Herder nach seinem Leben und seinen Werken*. Berlin, 1880, I, p. 422.

* Piupitras – nuolaidus stovėlis gaidoms, knygoms ir kt. pasidėti. (Red.)

¹¹ Meyer, H. (Prierašai prie Herderio „Stimmen der Völker“) [Herders Werke. Deutsche National-Litteratur. Histor. Kritische Ausgabe hrsg. von J. Kürschner. Band 74, 2], p. 517.

m.: „Kodėl senųjų skaldų ir keltų, ir senųjų graikų, net ir rytiečių dainos tokios stiprios, tokios ugingos, tokios didžios? Gamta juos spyrė dainuoti, kaip paukštį ore, mus – ...dirbtinis jausmas.“¹²

Bet ne tik savo grynąja poezija žavėjo Herderį liaudies daina. Tiesa, jau ir prieš Herderį įvairiuose kelionių aprašymuose ir kitur būdavo cituojamos liaudies dainos kaip savotiškai įdomūs kuriozai¹³. Taip, pvz., Duisburgo prof. J. A. Brandas savo kelionės per Prūsiją, Lietuvą, Kuršą ir t. t. aprašyme (išsp. 1702) papasakoja apie lietuvių papročius ir pateikia lietuvišką raudą¹⁴. Tačiau Herderiui liaudies daina jau daugiau ką reiškė. Jis skelbė, kad „dainos yra tautos archyvas, lobynas jos mokslo ir religijos, jos teogonijos ir kosmogonijos, jos tėvų žygių ir jos istorijos įvykių, paveikslas jos namų gyvenimo džiaugsmo ir kančioje, prie vestuvių guolio ir grabo... Kaip gamtos mokslas aprašinėja žoles ir žvėris, taip čia tautos pačios save atvaizduoja“¹⁵. Taigi liaudies daina – geriausias tautos dvasios atspindys. Įžanginiame įvairių tautų (ir lietuvių) dainų rinkinio (1778–1779) eilėraštyje Herderis liaudies dainą vadina tautos balsu. Tuo prasmingu vardu ir buvo pavadinta po Herderio mirties išspausdintoji nauja jo dainyno laida (*Stimmen der Völker in Liedern*). Domėdamasis visų tautų liaudies poezija, Herderis pageidavo, kad būtų renkamos ne tik germanų tautų, bet ir estų, latvių (čia ir lietuvių apima), vėndų, lenkų, rusų dainos; juk ten yra asmenų, kurių priedermė būtų studijuoti savo tautos kalbą, galvoseną, senovinius prietarus, papročius¹⁶.

Herderio itaka, be abejo, bus nemažai prisidėjusi prie susidomėjimo liaudies dainos atgimimu. XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje pasirodo įvairių tautų dainų rinkinių: Vokietijoje pažymėtinas poetas A. Arnimo ir K. Brentano rinkinys *Des Knaben Wunderhorn* (1806–1808), serbų dainą išgarsino V. St. Karadžičo rinkiniai (1814, 1822–1823), Čekuose slavų dainas leido F. Čelakovskis (1822–1827), Lenkijoje didelis Herderio gerbėjas K. Brudzinskis spausdino žurnaluose įvairių tautų dainas. Suprantama, kad stiprėjant liaudies dainų rinkimo sąjūdžiui, negalėjo būti pamiršta ir lietuvių daina.

Susidomėjimo mūsų daina istorijoje reikia skirti Didžiąją ir Mažąją Lietuvą. Pastarojoje jis žymiai anksčiau prasidėjo. Tad ir šiuo atžvilgiu (kaip ir lietuvių kalbos tyrinėjime) Mažoji Lietuva buvo iš dalies mokytoja Didžiosios.

Jau pačioje XVIII a. pradžioje ir net dar anksčiau Prūsų kunigai atkreipė akį į lietuvių dainą. Ją iškelė kalbos reikalai. Mat tuo laiku tarp kunigų kilo ginčas, „wie man littauisch cum vulgo reden sollte“. Gumbinės kunigas M. Mörlinas (Miorlinas) reikalavo gryninti knygine kalbą, liaudžiai nesuprantamų barbarizmų prikimštą, ir priartinti ją prie šnekamosios lietuvių kalbos. Tam jis pataria stebėti gyvąją kalbą, rinkti priežodžius ir dainas, kur galima esą rasti daug gerų lietuviškų žodžių¹⁷. Tas mintis jis išdėstė ir savo 1706 m. spausdintoje knygelėje *Principium primarium in lingua Lithvanica*, kurioje sakosi jau prieš daugiau kaip 30 metų kalbos reikalui klausęsis lietuvių dainų¹⁸. Jo šalininkas J. Šulcas, prakalboje prie savo išverstų Ezopo pasakėčių (1706) pasisako buvęs Mörlino paragintas rankioti lietuvių dainas ir jų jau gerokai (*ein gut Theil*) prisirinkęs¹⁹. Kitas Mörlino šalininkas Pil. Ruhigas prieš 1708 m. lotyniškai rašytame, bet tik 1745 (1747?) vokiškai išspausdintame veikalė *Betrachtung der littauischen Sprache* lietuvių kalbos savybėms pailiustruoti cituoja 3 dainas.

¹² Kircher, *Volkslied*, p. 33.

¹³ Meyer, (įžanga prie Herderio „Stimmen“), p. VI.

¹⁴ Biržiška M., *Lietuvių dainų literatūros istorija*, Vilnius, 1919, p. 15.

¹⁵ Herder, *Von der Ähnlichkeit der mittleren englischen und deutschen Dichtkunst* [Herder's Ausgewählte Werke (Reclam) II], p. 128–129.

¹⁶ Herder, *Von Ähnlichkeit*, p. 129.

¹⁷ Jonikas, P. *Maž. Lietuvos bažnytinės kalbos reformos projektas 18 a. pradžioje* [Archivum Philologicum 1937 VI], p. 81–82.

¹⁸ Jonikas, *Maž. Lietuvos*, p. 80.

¹⁹ Maciūnas, V. J. *Šulco Ezopas* [Archivum Philologicum 1935 V], p. 138.

Taigi jau pačioje XVIII a. pradžioje domėtasi lietuvių daina kalbos reikalui. Dainų estetišės vertės dar nemokėta suprasti. M. Prätorius (?) rašė, kad kiekvienas, girdėdamas lietuvių raudas, turis juoktis²⁰. M. Mörlinas sakosi dainas minįs, kad iš jų pasimokytume kalbos, o ne tam, kad tas kvailybes (*Narrenpossen*) imtume dainuoti²¹. Taip pat ir P. Ruhigas atsiprašo skaitytoją, kad cituojąs tokius niekniekius (*Eitelkeiten*), t. y. dainas. Čia galime priminti, kad lygiai tokių pačių pažiūrų į liaudies poeziją buvo ir Latvijos kunigai, kurie, aprašinėdami kraštą, pacituodavo ar paminėdavo latvių dainas²².

Ir taip M. Biržiškos žodžiais betariant, „prireikė tam tikros karštos vokiečių rekomendacijos, kad lietuviai savąsias dainas pripažintų ir prisiimtų“²³. Kaip žinome, G. Lessingas (Lesingas), paskaitęs Ruhigo paskelbtąsias dainas, jas labai išgyrė. Vėliau lietuvių dainomis žavėjosi Herderis. Gyvendamas kelerius metus Rygoje (1764–1769), jis gavo kiek susipažinti su latvių folkloru. K. Stavenhageno manymu²⁴, latvių joninių apeigose Herderis įžiūrėjęs tas tebegyvas senovinės laukinės (t. y. primityvios) dainos, ritmo ir šokio liekanas, kurios, anot paties Herderio²⁵, paskatinusios jį entuziastiškai žavėtis Ossiano dainomis. Pažymėsime, kad Herderis pradžioje nelabai teskyrė lietuvius nuo latvių; pvz., savo rašinyje apie Ossianą Lessingo išgirtąsias Ruhigo dainas jis vadina latviškomis. Tačiau savo dainyne jis jau skiria latvių dainas nuo lietuviškųjų. Pastarųjų jo rinkinį įdėtos 8. Vieną jų ėmė Herderis iš Ruhigo, kitas 7 gavo iš Karaliaučiaus prof. J. G. Kreutzfeldo (Kroicfeldo)²⁶, kurs jau 1775 m. išspausdintan, bet rinkon neišleistan almanachan *Preußische Blumenlese* buvo įdėjęs 4 dainas (vertimus ir vienos dainos lietuvišką tekstą)²⁷. Herderis jas pasiėmė savo rinkinį.

Kaip apskritai visas liaudies dainas, taip ir lietuvių Herderis labai palankiai vertina. Antai lietuviškas dainą jis gretina su Safos eilėmis, nes jų dainos taisyklės išplaukiančios iš pačios meilės prigimties²⁸; taigi jose nėra Herderio nemėgstamojo dirbtinumo.

Suprantama, kad tokių autoritetų vokiečių kultūros gyvenime vyrų, Lessingo ir Herderio, žodis kėlė pagarbą ligi tol paniekintai lietuvių dainai. Ir jei XVII a. pabaigoje T. Lepneris lygino dainas su vilkų staugimu²⁹, ir dar vėliau Donelaitis piktinos, kad lietuviai poterius pamirštą, o kiauliškas dainas žviogti išsimaną, tai dabar žavėtasi dainų švelnumu, grožiu, didžiu moralumu. Antai, C. F. Heilsbergas Milkės žodyno prakalboje rašo, kad dainos dvelkiančios švelniausiais meilės ir draugiškumo jausmais. Ten pat D. Jenischas (Jenišas) rašo, kad dainos pasižymintios natūralumu, nuoširdumu ir švelniu jausmu; drauge jis pastebi, kad jau Lessingas gėrėjęs jomis. J. Kreutzfeldas pažymi dainų naivų žaismingumą, saldų svajingumą, kalbos melodingumą³⁰. Panašiai savo veikaluose lietuvių dainas mini ir cituoja F. Bockas (Bokas), L. Baczko (Bačko), J. F. Gervais (Gerve), K. E. Nanke ir kt.³¹

Tokioje atmosferoje augo didysis Mažosios Lietuvos dainų rinkėjas L. Rėza. Jau 1809 m. savo vokiškųjų eilėraščių rinkinėlyje (*Prutena*, I dalis) pateikęs kiek lietuvių dainų sekimų, 1818 m. rašo straipsnį apie lietuvių dainas³² ir 1825 m. išleidžia dainų rinkinį^{32a}. Tai pirmas didesnis lietuviškų dainų

²⁰ Prätorius, M. *Nachricht von der Litthauer Arth, Natur und Leben* [Erleutertes Preußen 1724 I] p. 139.

²¹ Jonikas, *Maž. Lietuvos*, p. 82.

²² Wagner, A. *Herder und das lettische Volkslied*, Langensalza 1928, p. 26–27.

²³ Biržiška M., *Liet. dainų liter. ist.*, p. 44.

²⁴ Stavenhagen, K. *Herder in Riga* (Abhandlungen der Herder Instituts zu Riga. Erster Band Nr. 1), Riga 1925. p. 14.

²⁵ Herder, *Auszug aus einem Briefwechsel*, p. 93–94.

²⁶ Sembritzki, J. *Die ostpreussische Dichtung 1770–1800*. [Altpreussische Monatsschrift 1908 XLV], p. 227.

²⁷ Müller, H. Die „Preußische Blumenlese“ von 1775, eine Quelle von Herders „Volksliedern“ [Zentralblatt für Bibliothekswesen. 1917 XXXIV, p. 182–188].

²⁸ Herder, *Von Ähnlichkeit*, p. 130.

²⁹ Lepner, T. *Der Preusche Littauer*, Danzig 1744, p. 95.

³⁰ K[reutzfeldt], J. G. *Über preußische Dichtkunst*, 1791, p. 375; Sembritzki, *Die ostpreussische Dichtung*, p. 228.

³¹ Biržiška M., *Liet dainų liter. ist.*, p. 50–51.

³² Rhesa, L. *Über lithauische Volkspoesie* [Beiträge zur Kunde Preußens 1818 I, p. 507–524].

rinkinys. Tiesa, Rėza čia turėjo nemaža talkininkų, pvz., kun. K. Hassensteiną (Hasenštainą), kun. Z. Ostermeyerį (Ostermejerį) ir kt.³³, bet „jo nevystančios garbės vainikas tiek jau turi tebežaliuojančių lapų lapelių, jog kelis jų jo padėjėjams nuskynus, jo garsas nevirptels“³⁴.

Rėzos pažiūros į liaudies poeziją formavosi veikiamos Herderio. Antai Rėza, kaip ir Herderis, liaudies dainose matė tautos dvasios pasireiškimą. Pažymėsime, kad jau ir J. G. Kreutzfeldas 1781 m. apibūdino lietuvių dainas kaip taikios žemdirbių tautos poeziją, nerasdamas ten karingumo, didžiųjų aistrų ir panašių jausmų³⁵. Savo minėtame straipsnyje apie dainas Rėza rašė, kad dainose tikriausiai (*treulich*), atsispindys tautos jausmų pasaulis (*Gemutswelt*) su visomis ydomis ir dorybėmis. Kokie jausmai daugiausia vyrauja tautoje, kokios mintys labiausiai žavi, ar ji pasižymi tauria dora, ar mielai smaginas palaiduose geiduliuose; ar ji turi didvyriškų linkimų į karą ir į žygdarbius, ar labiau pamėgusi idilišką nekaltą gyvenimą; ar ji naivų sąmojų su kuklumu savyje jungia, ar sąmojo strėle kitas tautas linkusi pašiepti – apie visa tai maža liaudies daina daugiau mums pasakanti kaip daugiatomis kurio nors krašto papročių aprašymas. Taip tad daina praskleidžianti intymiausias tautos širdies paslaptis. Be visa to, daina duodanti medžiagos mitologijos, istorijos, kalbos ir tautų tyrinėtoji³⁶. Panašias mintis (sutapimai kartais net labai akivaizdūs) Herderis išdėstė savo straipsnyje apie anglų ir vokiečių poezijos panašumą³⁷. Pagaliau ar ne herderiškas yra toksai Rėzos posakis: „Tautinė daina yra tautai pats vidinis sielos žiedas, ir žuvusi tauta dažnai dar tebegyvena savo dainose.“³⁸

Be to, Herderis bus padėjęs Rėzai suprasti apskritai liaudies poezijos, o drauge ir lietuviškų dainų grožį ir iškelti jų estetines vertybes. Antai pats Herderis vienoje vietoje (Adrastea, 1802) žavisi senųjų prūsų ir lietuvių poezija: „...vargu ar begali būti švelnesnis vaizdavimo būdas kalboje ir poezijoje, kaip jų (t. y. prūsų) įpėdinių, vadinamųjų lietuvių ir latvių, galvosena (*Denkart*); idilijos yra jų vienodai švelnių melodijų dainos; medžių ir lauko poezija buvo jų religija ir namų gyvenimas. Pilna malonių (*schmeichelder*) diminutyvų yra jų kalba; jų charakteris gudrus, švelnus, minkštas.“³⁹ Priminsime, kad ir Lessingas buvo išaukštinęs lietuvių dainų naivų sąmojų ir žavų paprastumą. Tie Lessingo žodžiai buvo bemaž visų (tarp jų ir Herderio bei Rėzos) kartojami.

Žavėdamasis dainų grožiu, Rėza iškelia šias jų savybes: 1) paprastų natūralumą (plg., pvz., Lessingą ir Herderį), 2) jausmų švelnumą ir nuoširdumą, gausių deminutyvų sustiprintą, 3) skautų dorumą, nešvarių dviprasmybių vengimą, 4) rimtą liūdesį (*Wehmut*) ir švelnią melancholiją, artimą Ossiano dainų nuotakai. Šitą dainų charakteristiką randame minėtame Rėzos dainų straipsnyje apie dainas ir jo dainyno prieraše. Bet jau ir 1809 m. jis aukštino dainų naivumą, malonius deminutyvus, kone graikišką grakštumą ir švelnią melancholiją⁴⁰.

Rėzos dainynas veikiai išgarsėjo. Rėzos vardas tuoj pasidarė žinomas ir Didžiojoje Lietuvoje. Jau 1817 m. *Dziennik Wileński* pranešė, kad Karaliaučiaus universiteto prof. Rėza, Biblijos vertėjas ir lietuviškų Biblijos vertimų istorijos autorius, surinkęs Prūsijoje daug senoviškų liaudies dainų ir ketinąs tuo tikslu atvykti į Žemaičius ir Lietuvą; jis jau Vilniuje teiravęsis laiškais reikalingų žinių⁴¹. Žinomas buvo Vilniuje ir

^{32a} Rėza jau daug anksčiau ketino leisti dainų rinkinį ir norėjo jam gauti Goetės prakalbos žodį; apie tai rašė Goethei I. A. Penzelis 1818 XII 5, o patsai Rėza 1820 X 14, pridėdamas dainų rinkinį (žr. Eretas, J. *Rėzos santykiai su Goethe* [Athenaeum 1938 IX 2], p. 25–36).

³³ Biržiška M., *Liet dainų liter. ist.*, p. 68–69.

³⁴ Biržiška M., *Liet. dainų*, p. 70.

³⁵ K[reutzfel]dt, *Über preußische Dichtkunst*, p. 374–375.

³⁶ Rhesa, *Über lithauische Volkspoesie*, p. 508.

³⁷ Herder, *Von Ähnlichkeit*, p. 128–129.

³⁸ [Rėza, L.] *Liudo Rėzos Dainos*, pirmojo lietuviško dainyno III leidimas I dalis M. Biržiškos spaudai parengta. Kaunas 1935, p. 170.

³⁹ Herder, J. G. *Eigne Gemählde aus des Preußischen Geschichte* [Herders sämtliche Werke, hrsg. von. B. Suphan. 1885 XXIII], p. 465–466.

⁴⁰ Rhesa, L. J. *Prutena oder preussische Volkslieder und andere vaterländische Dichtungen*. Königsberg 1809, I, p. 163–166.

⁴¹ *Dziennik Wileński*, 1817 VI, p. 505–506.

jo dainynas. P. Köppeno (Kiopeno) straipsnio vertėjas (1828) L. Rogalskis sakosi jį turįs savo rankose ir ketinąs dar apie jį parašyti⁴². Leleveliui jis rašė (1827) žadąs išleisti Rėzos pastabas apie dainas. Vieną kitą Rėzos dainą vertė A. E. Odyniec (Odyneć) ir kiti poetai⁴³. Vėlėliau buv. Vilniaus stud. žemaitis Pr. Zatorskis išvertė 66 Rėzos dainas (*Witold und Worksta*, 1844), o J. Kraševskis, rašydamas apie lietuvių dainas (*Athenaeum*, 1844; straipsnis pakartotas jo veikalė *Litwa*, I, 1847), pasiima apie 50 Rėzos dainų, drauge kartodamas ir įvairias Rėzos mintis apie lietuvių liaudies poeziją. Kitoje vietoje Pr. Zatorskis pastebi, kad Rėzos dainynas „sukėlė visuotinį susidomėjimą lietuvių dainomis“⁴⁴. Ir taip, anot M. Biržiškos, Rėzos kaip dainų rinkėjo pavyzdžiu sekė ir kiti jų rinkėjai⁴⁵.

Pagarsėjus Rėzos dainynui, išpopuliarėjo ir jo pateiktasis idealizuotinis lietuvių dainų apibūdinimas. Tai pastebi ir A. R. Niemi: „Rėzos paduota lietuvių dainų charakteristika pasidarė visoms paskesnėms kaip ir pagrindu, taip teisingai ji buvo apibrėžta.“⁴⁶ S. Daukantas savo dainyne rašė: „Kas nor tarp rasztininku zinoti budą ir priwałumus tu dajniu, tas teparskajto pratarmę wirsziaus minawotu dajniu nu Rėzas apskelbtum, tinaj ras ju grażybę ir priwałumus ajszkej iszgólditus, kóriu trumpumas mono raszto nelejšdo maņ cze ju atkartoti.“⁴⁷ Rėzos dainų charakteristika yra labai nusisekus, kad net ir dabar dainos yra rėziškai apibūdinamos (žinoma, čia nėra pagrindo būtinai Rėzos įtaką įžiūrėti). Antai V. Mykolaitis rašo: „...tautosakos poezija visus patraukia paprastumu, nuoširdumu, švelnumu ir aukštu moraliu skaidrumu, kuris pasireiškia tiek motyvų ir vaizdų pasirinkimu, tiek pačio dainininko išvidiniu nusiteikimu.“⁴⁸ Taigi čia mes matome Rėzos *schlichte Natürlichkeit, Zartheit und Innigkeit der Empfindungen, reine Sittlichkeit*.

Norėdami pailiustruoti Rėzos dainų charakteristikos įsigalėjimą, paimsime vieną jo iškeltąją dainų savybę ir pažiūrėsime, kaip ją kartojo lietuvių, lenkų, vokiečių, rusų autoriai, savo raštuose užsiminę apie lietuvių dainas. Antai Rėza yra išaukštinęs didelį dainų moralumą. Jis rašo: „Pažymėtina, jog skaisti dora, gerbimas, kas padoru ir tinka, vyrauja dainose. Nerasime nė vienos dainelės, kurioje nepadoriais užsiminimais būtų peržengtos doros ir gėdingumo ribos. Daugiausia ten randame dorinio skaistumo bruožų, kurie laiduoja taurų tautos nusistatymą... Meilė čia nėra paleistuviška aistra, bet tasai rimtas, šventas gamtos jausmas, kuris leidžia nepagedusiam žmogui manyti, kad kažko aukštesnio ir dieviško glūdi šiame nuostabiame sielos linkime... Iš jų (t. y. dainų) dvelkia švelnus elegiškas tonas, ir jis kyla ne iš ištvirkusios, bet iš skaisčios, nekaltos, savo mylimo objekto skaudžiai pasiilgusios širdies... Čia niekur nėra kalbos apie bučkį, rankos paspaudimą, slaptus žvilgsnius ir kitus meilės išreiškimus, kuriuos leidžia kitų tautų išdailinta šnekamoji kalba; niekur nėra mylimosios grožio ir žavingumų aprašymo. Pati meilė vos turi pavadinimą; ji tebėra toji šventa, nepasakoma gamtos paslaptis, kurios nekaltai jaučią neišdrįsta išarti.“⁴⁹ Tasai dainų moralinio skaistumo išaukštinimas, kurs anaip tol nėra visu 100 procentų tikras, yra išplaukęs iš tos primityviojo žmogaus (taigi ir liaudies), artimo gamtai ir todėl nesugadinto, idealizacijos, susidariusios Rousseau, Herderio ir kitų minčių įtakoje. Taip ir, anot Rėzos, poezijos istorija nuo nedorojo Apulėjaus iki ištvirkusio Grécourt'o (Grekuro) rodanti, kad tokios nešvankios dainos esančios sukurtos ne gėdingos liaudies (*des schamhaften Volkes*), bet anų nevertųjų Apolono mokinių, kilusių iš meno ir mokslo rafinuotų luomų (*verfeinerten Ständen*). „Taigi reikia bijoti, – rašo toliau Rėza, – kad

⁴² Keppen, P. *O początkach, języku i literaturze narodów litewskich*. Przekład Leona Rogalskiego [Dziennik Wileński 1828 V], p. 264.

⁴³ Biržiška M., *Redakcijos žodis prie Rėzos dainų* (III leid.), p. XIII.

⁴⁴ Zatorski, F. *Pieśni litewskie* [Przegląd Naukowy. Warszawa 1846 III], p. 683.

⁴⁵ Biržiška M., *Redakcijos žodis*, P. XIV.

⁴⁶ Niemi, A. R. *Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai* (iš suomių kalbos išvertė Adolfas Sabaliauskas) [Mūsų Tautosaka 1932 V], p. 151.

⁴⁷ Daukantas, S. *Dajnes Žiamajtiu pagat Zodiu Dajniniku iszraszytas*. Pirmas Pedelis. Petropilie 1846, p. XI.

⁴⁸ Mykolaitis, V. *Tautosakos reikšmė* [Mūsų tautosaka 1930 I], p. 7.

⁴⁹ Rėza, *Dainos* (III leid.), p. 160–161.

vokiečių dorovės (*Sitten*) ir ypač žemos kareiviškos dvasios įtakoje ir anasai lietuvių liaudies dainos skaistumas ir nekaltumas jei ir ne visai išnyks, tai bent gaus didelį smūgį.⁵⁰

Po Rėzos daug kas panašiai garbino dainų moralinį skaistumą, dažnai nurodydami Rėžą, kaip tos minties šaltinį. L. Jucevičius rašo (1844), kad lietuvių meilės dainose vaizduojami paprasti, švarūs, nekalti jausmai; jose nerasi tokių nesantūrių, begėdiškų posakių, kuriais pasižymįs nemažas ukraininių, mozūrinų ir krovūnų dainų skaičius; lietuvių dainose meilė skaisti kaip širdis to krašto kuklios merginos, gėdiško nuraudimo puošiamos⁵¹. Vis dėlto Pr. Zatorskis (1846) Jucevičiaus dainų rinkinyje randa tokių, kurios nepasižyminčios tuo būdingu lietuvių dainoms kuklumu; mat lietuvių dainai svetimi šiurkštūs juokavimai, lengvabūdiškas linksnumas, bučiniai, rankos paspaudimai ir kitoks meilikavimas; pati meilė čia lyg nežemiška, lyg iš aukštesnės šalies (plg. Rėžą!); Zatorskis ir pats nurodo, kad toks esą Rėzos rinkinys; Jucevičiaus dainose maža esą liaudies dainų tikrosios dvasios⁵². Taigi Rėzos mintis tapo Zatorskiui net lietuvių dainų autentiškumo kriterijumi. A. Mickevičius (1842–1843) slavų literatūros paskaitose Paryžiuje kalbėjo: lietuvių tautos garbei reikia pastebėti, „kad labai turtingame jos dainų rinkinyje (čia Mickevičius, be abejo, turėjo galvoje Rėzos rinkinį, apie kurį gerai žinojo; plg., pvz., *Gražinos* vėlesnės laidos priedas) nėra nė vienos ne tik begėdiškos, bet net nepadorios. Lietuvių kalboje nėra nepadorių, netaurių posakių. Toji kalba, turinti savyje kažką šventa, kunigiška, jų nepakenčia, negali jų pasisavinti; jei jų ir yra, tai jie paskolinti iš slavų ir niekad nevertojami padorioje lietuvių šeimoje.“⁵³ Lenkų literatūros istorikas M. Wiszniewskis (Višnevskis) rašė (1840), kad lietuvių dainos kelia padorius, kilnius jausmus šalia mandagaus paprastumo⁵⁴; savo žinių apie lietuvių dainas šaltinių jis ten pat nurodo Rėžą. Panašiai lietuvių dainų moralinį grynumą ir drovų kuklumą pažymi Al. Tišinskis (Tyszyński)⁵⁵, J. Jaroševičius⁵⁶, J. Kraševskis⁵⁷, A. Polujanskis⁵⁸, A. Kašaruskas⁵⁹, L. Rogalskis⁶⁰, L. Potockis⁶¹, K. Tiškevičius⁶², buv. Vilniaus universiteto prof. Kukolnikas⁶³, žymusis rusų istorikas N. Kostomarovas⁶⁴ ir kt.; taip pat ir Mažojoje Lietuvoje – Schmidtas (Šmitas)⁶⁵, A. Krause⁶⁶, Schultzas (Šulcas)⁶⁷, A. Hagenas⁶⁸, O. Glogau⁶⁹, R. Löbellis (Liobelis)⁷⁰, L. Nastas⁷¹ ir kt. Ir tik G. Nesselmannas

⁵⁰ Rhesa, *Über lit. Volkspoesie*, p. 512.

⁵¹ [Jucewicz, L.] *Pieśni litewskie przekładania Ludwika z Pokiewia*. Wilno 1846, p. 10.

⁵² Zatorski, *Pieśni litewskie*, p. 733.

⁵³ Mickiewicz, A. *Literatura słowiańska, wykładana w kolegium francuzkiem* (tłumaczenie). Poznań 1865, III, p. 151.

⁵⁴ Wiszniewski, M. *Historia literatury polskiej*. Kraków 1840, p. 217.

⁵⁵ Tyszyński, A. *Rys historyczny oświecenia słowian* [Biblioteka Warszawska 1841 III], p. 307.

⁵⁶ Jaroszewicz, J. *Obraz Litwy pod względem jej cywilizacyi od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII*. Wilno 1844, I, p. 170.

⁵⁷ Kraszewski, J. I. *Litwa. Starożytno dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.* Warszawa 1847, p. 320–321.

⁵⁸ Połujański, A. *Wędrowki po gubernji Augustowskiej*. Warszawa 1859, p. 443.

⁵⁹ K[ossarzewski], K. A. *Rzecz o słownikach litewskich* [Pismo Zbiorowe Wileńskie 1862], p. 179.

⁶⁰ R[ogalski], L. *Litwa* [Encykl. Powszechna Orgelbranda 1864 XVII], p. 207.

⁶¹ P[otocki], L. *Pamiętniki pana Kamertona*. Poznań 1869, III, p. 200.

⁶² Tyszkiewicz, K. *Wilija i jej brzegi*. Drezno 1871, p. 294.

⁶³ Kukolnik, P. V. *O posobijach k dopolneniju litovskoj istorii* [Zapiski Vilenskoj Archeologičeskoj komisii 1856 I], p. 44; [Kukolnik, P.], *Obyčaj, poverja, predrazsudki, pliaski, obriady, pesni i poslovice litovcev* [Čerty iz istorii i žizni litovskago naroda. Iszrynkimaj isz gywenima ir aprazsima Letuwiu. Vilna 1854], p. 92.

⁶⁴ Kostomarov, N. *Litovskaja narodnaja poezija* [Kostomarov. *Istoričeskija monografii i izsledovanija*. Sanktpeterburg] 1867 III, p. 327, 344.

⁶⁵ Schmidt, *Von welchem Stamme waren Preußens früheste Bewohner* [Preussische Provinzial-Blätter 1829 I], p. 118.

⁶⁶ Krause, A. G. *Littauen und dessen Bewohner in Hinsicht der Abstammung, der volksthümlichen Verwandtschaft und Sprache*. Königsberg 1834, p. 127.

⁶⁷ Kuntze, A. *Bilder aus dem Preußischen Littauen*. Rostock 1884, p. 18. Anot A. Bezenbergerio, Kuntze nuplagijavęs 1832 m. rašytą Lazdynėlių vargonininko Šulco veikalą: plg. Niemi, *Liet. liaud. dainų tyrinėjimai*, p. 93.

⁶⁸ Hagen, A. *Über das Wesen der littauischen Volkslieder* [Neue Preußische Provinzial-Blätter 1846 II], p. 278.

⁶⁹ Glogau, O. *Littauen und die Littauer*. Tilsit 1869, p. 144.

⁷⁰ Löbell, R. *Über litauische Volkspoesie* [Beilage zum Programm der Großherzoglichen Realschule zu Oppenheim. Ostern 1884], p. 25.

(Neselmanas) padaro rezervų: „Dažnai, sekant Rėza, buvo giriamas aukštas dorinis grynumas, kurs vyraująs dainose. Dideliam jų daugumui, ypač visam Rėzos rinkiniui, tą pagyrimą reikia visai pripažinti; yra netgi dainų, kuriose randame tikrai idealistišką meilės suvokimą (*Auffassung*). Vis dėlto toji žymė anaipol nėra tokia visuotinė; bent man teko matyti rankraštyje dainų, kurios taip mažai tai kryptčiai priklausė, jog aš tariasi jų negalys įsidėti į dabartinį rinkinį.“⁷² Nesselmanno mintį priėmė O. Kolbergas⁷³. Vis dėlto ir vėliau (1883) Chr. Bartschas (Barčas) aukština dainų moralumą; jis abejoja, ar Nesselmanno ir Schleicherio (Šleicherio) rastosios nepadorios dainos turinčios tikrą liaudies dainų pobūdį; jos turbūt būsiančios vėlesnė pamokytų žmonių kūryba; nepadorių esama tik lietuviškų patarlių ir mįslių⁷⁴. Ir A. Bezenbergeris (Becenbergeris) rašė (1908): „Reikia pasakyti su pagyrimu, kad blevyzgos lietuvių liaudies dainai ligi šiol beveik visai tebėra svetimos.“⁷⁵

Vincas Maciūnas, *Lituanistinis sąjudis XIX amžiaus pradžioje*, Vilnius, 1997, p. 265–277.

⁷¹ Nast, L. *Die Volkslieder des Litauer inhaltlich und musikalisch* [Wissenschaftliche Beilage zum Bericht des königlichen Gymnasium zu Tilsit 1893], p. 5.

⁷² Nesselmann, G. H. F. *Littauische Volkslieder gesammelt, kritisch bearbeitet und metrisch übersetzt*. Berlin 1853, p. XII.

⁷³ Kolberg, O. *Pieśni ludu litewskiego* [Zbiór wiadomości do antropologii krajowej 1879 III], p. 171–172.

⁷⁴ Bartsch, Chr. *Über das litauische Volkslied oder die Daina* [Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft 1883 I], p. 202.

⁷⁵ Bezenberger, A. *Die litauische Literatur* [Die Kultur der Gegenwart. Teil I Abteilung IX. Die osteuropäischen Literaturen und die slavischen Sprachen. 1908], p. 364.